

K O N I N K L I J K E N E D E R L A N D S E
A K A D E M I E V A N W E T E N S C H A P P E N

Vlindervangerij

van der Sijs, N.; Beelen, H.

published in

Onze Taal
2014

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Sijs, N., & Beelen, H. (2014). Vlindervangerij. *Onze Taal*, (7-8), 213-213.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aan-
dacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

Vlindervangerij

“Nooit gaat er een dag voorbij / Zonder vlindervangerij”, rijmde J.A.A. Gouverneur in 1858. In *Gouverneurs Reizen en avonturen van mijnheer Prikkebeen* doet de titelheld niets liever dan vlinders in zijn netje vangen. Na diverse omzwervingen belandt Prikkebeen in Amerika, het mekka van de vlindervanger, “het echt kapellenland”. De oude vlindernaam *kapel* verwijst waarschijnlijk naar het feit dat een vlinder zich beweegt als een fladderend manteltje, in het Latijn een *capella* geheten.

Etymologisch gezien is het ook in onze taal goed vlinders vangen: er bestaan veel, vaak intrigerende, dialectnamen voor de vlinder. De allereerste kaart waarop de namen voor een en hetzelfde begrip in ons taalgebied zijn getekend, was gewijd aan de vlinder; Jos Schrijnen tekende in 1917 de verbreiding van vlindernamen in Zuidoost-Nederland. Het meest verbreid zijn *snuffel*, *zomervogel* en *pannevogel*, eigenlijk ‘purperkleurige vogel’. Latere vlinderbenamingen zijn te vinden in de Kaartenbank van het Meertens Instituut (www.meertenskaartenbank.nl).

De herkomst van het woord *vlinder* ligt in het duister. Misschien is het een afleiding van een oud werkwoord, *vlinderen*, dat ‘fladderen’ betekent. “’t geldeken moet dan al elders vlinderen”, wordt er gezegd in een zestiende-eeuws toneelstuk: het geldje moet dan allemaal wegfladderen. Maar wellicht is er ook een samenhang met het woord *flinter* (‘dun metaalblaadje’), gezien de flinterdunne vleugels van de vlinder.

Paviljoen

De dialectnaam *pepel* is wellicht al in de Romeinse tijd ontleend aan het Latijnse woord voor vlinder:

papilio. In het Frans is dit *papillon* geworden. *Papillon* is in het Frans ook een schertsende benaming voor een parkeerbon. Die wordt immers onder de ruitenwisser bevestigd, die op het lange dunne lichaam van een vlinder lijkt als de bon in de wind flappert. Ook een vleugelmoer wordt in het Frans als *papillon* aangeduid, eveneens op basis van vormovereenkomst.

Het Nederlandse woord *paviljoen* (‘buitenverblijf, ziekenhuisgebouw’) heeft indirect met vlinders te maken. Het woord is ontleend aan het Franse *pavillon* (‘gebouw in een park’). Deze betekenis heeft zich ontwikkeld uit de oudere betekenis ‘tent, baldakijn’. Etymologisch gezien zijn de Franse woorden *pavillon* en *papillon* identiek. Het opengeslagen tentdoek en de baldakijnen deden denken aan de vleugels van een vlinder.

De meervoudsvorm *farfalle* van het Italiaanse woord voor vlinder, *farfalla*, is in het Nederlands als leenwoord overgenomen in de betekenis ‘pasta in de vorm van vlinders’. We spreken ook wel van *strikjes*. De samenstellingen *vlinderdas* (‘strikje dat op een overhemd gedragen wordt’) en *vlinderslag* (‘zwemslag waarbij men de armen gelijktijdig door de lucht naar voren brengt’) danken hun bestaan aan de gelijkenis met het uiterlijk dan wel de manier van vliegen van de vlinder.

Vlinderkus

“Leg je gezicht tegen een wang of een buik of een stuk huid waar je goed bij kunt en laat je partner voelen hoe je je wimpers zacht laat trillen.” Zo wordt op een voorlichtingssite voor jongeren uitgelegd hoe je een ‘vlinderkus’ geeft. De benaming van deze subtiele liefkozing berust op een gelijkenis: bij het geven van een vlinderkus doe je met je wimpers de vleugelslag van een vlinder na. *Vlinders in je buik* is een aan het Engels ontleende metafoor voor

het trillerige gevoel in de ingewanden dat vooral bij verliefdheid optreedt. Minder teder is het sportieve credo van Mohammed Ali, de legendarische bokser met de lichte voeten en de linker moederslag: “Ik zweef als een vlinder, en steek als een bij.”

Vlinderliefde

In *Erik, of Het klein insectenboek* van Godfried Bomans (1941) belandt het jongetje Erik in de wereld van de insecten. Hier maakt hij van nabij de grote liefde mee van een vlinder voor een vlindermeisje. “‘Het is toch niet waar’, dacht hij bij zichzelf, ‘wat ze zeggen over de vlinderliefde. Het is veel ernstiger dan de mensen wel denken. Ik zal dat thuis toch eens zeggen, als ze er weer zoo over praten.’” Het woord *vlinderliefde* wordt in het alledaags taalgebruik geassocieerd met een oppervlakkige liefde, dit omdat de vlinder van bloem tot bloem fladdert.

Vlindereffect

De term *vlindereffect* komt uit de chaostheorie. Het vlindereffect wil zeggen dat kleine afwijkingen in uitgangswaarden binnen complexe systemen tot enorme verschillen kunnen leiden. De Amerikaanse meteoroloog-wiskundige Edward Lorenz, die dit effect in de jaren zestig heeft ontdekt, betoogde in 1972 dat een vlinder met een enkele vleugelbeweging een luchtwerveling kan veroorzaken die elders in de wereld tot een orkaan leidt. De pregnante term *butterfly effect* werd wereldberoemd door de populair-wetenschappelijke bestseller van James Gleick: *Chaos. Making a New Science* (1987). Via de Nederlandse vertaling *Chaos. De derde wetenschappelijke revolutie* (1989) raakte het woord *vlindereffect* verbreid in onze taal. Overigens had Lorenz in publicaties vóór 1972 ter illustratie van zijn ontdekking niet een vlinder genomen, maar een zeemeew. <

Mijnheer Prikkebeen vangt vlinders.

In: Julius Kell, *Fahrten und Abenteuer des Herrn Steckelbein* (1911)